

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לז, תשמ"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

אברהם מטלון, המבטא העברי במאבקו, תל-אביב 1979
Ducrot, O. & Todorov, T., Encyclopedic Dictionary of the
Sciences of Language, The Johns Hopkins Univ., Pr., 1983.
Mencken, H.L., The American Language, One Volume
Abridged Ed., New York, Alfred A. Knopf, 1982.

מירי הדס לָ בָּל (פאריס)

הויכוח על הניקוד העברי בצרפת של המאה הי"ח

[מאסקלף (Masclef) או המהפכה הדקדוקית שלא הייתה]

קצת פחות ממאה שנה לפני המהפכה הצרפתית כמעט
שהצליח הקאנוניקוס מאסקלף, שהיה מנהל הסמינריון בעיר
אמיאן (Amiens) לעורר מהפכה גמורה... בתחום הלימודים
העבריים. מהפכה זו לא עברה, כנראה, את גבולות צרפת, אם כי
ידעו עליה בארצות אירופיות אחרות. בצרפת הורגשה השפעתה
עד מחצית המאה הי"ט.

רעיונותיו הנועזים של מאסקלף הובעו בספר דקדוק כתוב
לאטינית, פנהוג בתקופה ההיא: Grammatica Hebraica a
punctis aliisque inventis Massorethicis libera שהופיע
בשנת 1716. מהדורה מורחבת בשני כרכים פורסמה בשנת
1730, חודשים ספורים אחרי מות המחבר. היא כללה תשובות
לביקורות שעוררה השיטה החדשה. ויכוח, זה, שזעזע חוגים

יודעי עברית בצרפת במשך כל המאה הי"ח, הריהו המשך לויכוח הגדול על הניקוד בין שני מחננות: ה"בוקסטורפים" (Buxtorf) מצד אחד, ולואיס קאפל (Louis Cappel) מצד שני. ויכוח זה בא בעקבות הויכוח שבין שניים מחכמי ישראל במאה הט"ז: ר' עזריה מן האדומים ור' אליהו בחור.

כבר בסוף המאה הי"ז ניצחה עמדתו של קאפל בחוגים הנוצריים. הקאתולים, שפבר הצהירו בשנת 1556 בקונסיליום בטרנטה (Concile de Trente) על מהימנותה של הוולגאטה, היו מעוניינים להמעיט את סמכותה של המסורת היהודית. הפרוטסטנטים, שבשלב ראשון לא רצו לפגוע בכתבי הקודש — מכאן עמדתם של שני הבוקסטורפים ושל התיאולוגים האנגליים¹ — נכנעו גם הם ברובם (קאפל עצמו היה פרוטסטנטי; בנו שפרסם את כתביו הפך לקאתולי). ואלטון (B. Walton) במבוא למהדורתו הרב-לשונית של התנ"ך (1657) פותב, שעתה אף אחד מן המלומדים אין דעתו שונה מדעתו של קאפל².

מאסקלף לא זו בלבד שקיבל את מסקנותיו של קאפל, אלא אף ביקר אותו על שלא הרחיק לכת במידה מספקת: אם אמנם

1. E. McQueen GRAY, Old Testament Criticism its Rise and Progress from the second Century to the end of the 18th Century, Historical Sketch, New York — London, 1923. ראה שם, עמ' 65.

2. Cum vix quisquam sit qui sit solide in Hebraicis doctrina qui Capello a differt

הניקוד מהנה המצאה חדשה יחסית (חשבו אז, שניקוד הופיע במאה החמישית לספה"נ), אין כל טעם להשתמש בשיטה זו, שהיא מסובכת למדי ומסלפת — לפי השערות כמה נוצרים — את המקרא המקורי. חובה אפוא "לשחרר" את לשון הקודש מהניקוד.

מניעיו של מאסקלף היו תיאולוגים ופדגוגיים פאחד. מאסקלף, ללא ספק, לא נמנה עם אוהדי היהודים. פדוגמת מספר כמרים בני זמנו, שחלמו על טקסט מקראי מקורי שיצדיק את אמונות הנוצרים ושחיפשו פתבייד עתיקים בקהילה היהודית-סינית בקאי-פנג, היה מאסקלף משוכנע, שהיהודים סילפו את המקור העברי לצורכיהם. פדוגמה לערמומיות היהודים הוא מביא את פירוש הרב מנשה בן ישראל מאמשטרדם על הפסוק המפורסם מפרשת ויחי (בר' מט, י): "לא-יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד פייבא שילה". פירוש זה קיבל מאסקלף בעצמו מפיי יהודי מן העיר מן שבמזרח צרפת, כשזה עבר בעירו אמיאן (Amiens), והיה לו ויכוח עמו על אותו פסוק. פידוע, רואים הנוצרים בפסוק הזה הודעה על ביאת המשיח (שילה) ועל העברת המעלה של עם נבחר מן היהודים אל המאמינים שהמשיח כבר הגיע. פדי למנוע קריאה זו היה מנשה בן ישראל משנה את מקומו של האתנח ומעמידו תחת המלה "עד". הוא היה קורא: "לא-יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד; פייבא שילה". רצונו לומר בכך, שבחירת עם ישראל שבחר האלהים הוא דבר נצחי, ושהמלך המשיח עדיין אמור לבוא. בפירוש זה ראה מאסקלף הוכחה מובהקת לרמיית היהודים, שאין לסמוך על דבריהם, לא

מבחינת תיאולוגית ... ולא מבחינה דקדוקית. את הניקוד הוא מכנה "גרוטאות של היהודים", "גרוטאות למיניהן" שעל הנוצרים להיזהר מהן³.

המניע השני של מאסקלף ל"שחרור מהדקדוק" הוא פדגוגי. במבוא לספר הדקדוק שלו הוא מספר, שעבר עליו משבר קשה בנסותו ללמוד עברית. שלוש פעמים ניסה ושבר את שיניו. בסוף 1693 שחק לו מזלו, ומצא את הדרך הנכונה. למה לו, אם-כן, ללמוד ניקוד זה, שמעורר בו שאט נפש (ונוסף עליו ללמוד את כל הטעמים, שהיו נחשבים כחלק בלתי-נפרד מן הדקדוק). הניקוד הוא לא רק קשה, אלא גם בלתי-מועיל; מי שמתחיל לקרוא את התנ"ך בניקוד, הריהו מתיאש אחר-כך מלקרוא כל טקסט עברי אחר שאינו מנוקד. המצאות הנקדנים, כגון השנא, הדגש הקל, הרפה, ה"שמאל" (ש) ורוב הטעמים לא רק שאינם מקלים על הקורא, אלא הם גם מפריעים לו. אם-כן, הגיע הזמן, גם לשם היעילות הפדגוגית, להשתחרר מהמצאותיו הפתלתלות של המוח היהודי המסופך. כך הגיע מאסקלף ליצירת שיטת קריאה חדשה, וממנה הוא בא לכתיבת דקדוק עברי חדש.

חידושו הגדול של מאסקלף הוא בכך, שמצא באל"ף-בי"ת העברי עצמו לא רק עיצורים, אלא גם תנועות. כל האותיות המכונות גרוניות וכן הו"ו והיו"ד הן, לדעתו, תנועות אמיתיות.

3. "et consequenter Christianis omnibus ab eorum punctis, accentibus et caeteris quisquillis esse cavendum" מהדורה שנייה, 1730, מבוא, עמ' 42).

יש אפוא שש תנועות בשפה העברית, ואלו הן:

e ארוך = ח	$a = a$
$i = i$	e קצר = ה
a ארוך = ע.	$u = u$

כל פעם ש"תנועה" כזו מופיעה אחרי עיצור, יש לבטא אותה עם העיצור. וכשאינן "תנועה" אחרי העיצור? מאסקלף מחליט להשתמש בשם העיצור עצמו. הניסיון הראשון משכנע אותו, שזו הדרך: כך הוא קורא בפסוק הראשון של התורה: berachit bera alohim at hechimim. והתוצאה אינה נראית רחוקה מדיי מן המקובל. הוא נזכח לדעת, ששיטה זו אולי אינה מקורית, אבל הוא טוען, ששיטת הנקדנים מאוחרת היא, ואינה מקורית יותר ממנה, ובכמה הזדמנויות הוא מעדיף לפנות לעדויות עתיקות יותר כגון לתעתיקי תרגום השבעים, או לאבות הפנסייה הנוצרית, כמו אוריגנס והירוננימוס. לפי העדויות האלה הוא מותר על הבדלי הגייה בין ב — ב, פ — פ. הלא הירוננימוס מעיד ברורות על כך, שהאות p אינה קיימת אצל היהודים, ושהם מבטאים תמיד f, זולת מקרה אחד ויחיד שבספר דניאל (אפֶדְנו, דנ' יא, מה).

תורת ההגייה של האותיות העבריות לפי שיטת מאסקלף היא אפוא כדלקמן (בתצלום מעבר לדף).

מאסקלף מתגאה בכך, שהביא מהפכה בלימודים העבריים והתגבר על המכשול העיקרי: הקריאה. מפאן ואילך כל מתחיל יוכל לקרוא טקסט עברי לפי חוקים קבועים, גם אם אינו מביין את המלים שהוא קורא. בדרך זו השיג מאסקלף "נורמאליזציה" של לשון הקודש ביחס לשפות הלא־שמיות.

<i>Figura.</i>	<i>Nomen , seu denominatio artificialis.</i>	<i>Potestas , seu pronuntiatio.</i>
א	Aleph.	a breve.
ב	Beth.	b nunquam pronuntiatur ut consonans v.
ג	Ghimel.	g semper pronuntiatur ut in <i>rego, regalis, regula,</i>
ד	Daleth.	d
ה	He.	e breve.
ו	Ouau.	ou semper vocalis.
ז	Zain.	z ζῆτα Græcorum.
ח	Heth.	é longum, seu fortiter as- piratum. ἥτα Græcorū.
ט	Teth.	t τ Græcorum.
י	Iod.	i semper vocalis.
כ	Chaph.	ch
ל	Lamed.	l
מ	Mem.	m
נ	Noun.	n
ס	Samech.	f
ע	Ain.	á longum seu fortiter as- piratum.
פ	Phe.	ph φ Græcorum.
צ	Tfade.	ts
ק	Kouph.	k vel q κόππα seu κάππα Græcorum.
ר	Reff.	r
ש	Sfin.	ff
ת	Thau.	th Græcorum.

מאסקלף מוסיף, ששיטה זו מתאימה לכל השפות השמיות
המתות, שאין לנו עדות אמינה עליהן. השיטה טובה גם
לארמית-סורית וגם לשומרנית.

כבר בימי המחבר הושמעו טענות נגדו. הן מרוכזות
בספרו של גרין (Guarin) המובא לקמן. אבל הן מובאות גם
בספרו של מאסקלף עצמו, שייחד חלק ניכר מן המבוא לביטולן
(סעיפים 11 עד 26). אלה הן טענות, שהובעו בכמה מכתבים
מצרפת ומספרד. יש טענות תיאורטיות, כגון: ההגייה שמציע
מאסקלף אינה מקורית, ולכן מוטב לסמוך על המסורת, שאולי
שימרה משהו מן המקורות. על כך משיב מאסקלף, שההגייה
המקורית אבדה ללא תקנת שחזור. אחר טוען, שמי שיאמץ את
ההגייה החדשה לא יוכל עוד להתנכח עם היהודים. מאסקלף
משיב, שגם אצל היהודים יש דרכי הגייה שונות מאזור לאזור,
ושהם עצמם קוראים עברית בלי שום שיטתיות; על כל פנים
תמיד יוכל הנוצרי המתנכח עם יהודים להסתגל למבטא שלהם.
והיו גם טענות רציניות יותר, שהתייחסו לענייני פונטיקה
ולענייני דקדוק: איך נדע לבטא את השמות הפרטיים, אם אינם
מנוקדים? שואל מישהו. מאסקלף משיב, שההגייה החדשה
קרובה הרבה יותר להגייה המקובלת אצל הנוצרים מאשר
ההגייה לפי המסורת הטברנית: כך, לפי שיטתו, יקראו
Dariouch, Iezakal, Ichaia, Aessourous (דריוש, יחזקאל,
ישעיה, אחשוּרוש).

אחרים מעירים על הקושי שבהבחנה בין צורות

מורפולוגיות דומות: איך יבדילו, למשל, בין צורת רבים לצורת הזוגי ובין קל לפיעל? על שאלות רציניות אלה כבר הקדים מאסקלף להשיב בספר הדקדוק שכתב. הוא חוזר על פתרונותיו עם הסברים נוספים. כמה שמות מופיעים במספר זוגי עם סיומת נקבה, תַּתִּים, — תַּתִּים. אין אפוא פל קושי להפיר את הצורה הזוגית. לגבי האחרים אין להבדיל בין הגיית סיומת הזוגי — ים לבין זו של הרבים. המובן הזוגי עולה מן הקונטקסט, כגון בבר' כ, לו — פַּעְמִים; יהושע ז, ג — פְּאֲלָפִים; מלכים א' טז, כד "בְּכַפְרִים כֶּסֶף"; מאחר שאין מִסְפָּר לפני הצורות האלה. ניתן להבין שהן זוגיות.

בקשר לפיעל תשובתו של מאסקלף נועזת ומפתיעה יותר: בניין פיעל אינו קיים, והשימוש בו הוא *consuetudo sine veritate* (הרגל שאינו מבוסס על אמת). הערך האינטנסיבי, כביכול, אינו אלא בדוּתא נוספת של הרבנים⁴.

יש דוגמאות בעברית, כמו בכמה שפות אחרות — ובהן הצרפתית — שאותו פועל הוא גם יוצא וגם עומד. זה קורה גם בבניין הקל, הפולל את המובן המיוחס בדרך כלל לבניין פיעל. קיום הפיעל אינו אלא אשליה מתמדת.

נשארים אפוא בעברית רק חמישה בניינים, שהם בעצם שלושה: קל — נפעל; הפעיל — הופעל; התפעל.

קברניט זה, שידע היטב לעקוף את השרטונים, עלה על השרטון האחרון: ריבוי ההומוגראפים בעברית. מתנגדו גרין⁵

4. דקדוק, עמ' 274.

5. Guarin, Grammatica Hebraica et Chaldaica. Paris, 1724.

שם אותו ללעג, כשטען שאותו הפסוק, בר' מט, י, החשוב
פל-כך לנוצרים, אין להבינו, אם קוראים את המלה מִבִּין לפי
שיטת מאסקלף. אך מאסקלף האמין בשיטתו. בשבילו העברית
הייתה לשון, שקוראים בעיניים בלבד. על המילון לתת את כל
המובנים האפשריים של המלים ההומוגראפיות, והמשפיל ידע
לבחור ביניהן.

מאסקלף נפטר בשנת 1728, בעת שהכין את המהדורה
השנייה של ספרו. הוא הותיר אחריו כמה וכמה מעריצים.

ח ס י ד י מ א ס ק ל ף

המצאותיו של מאסקלף עוררו התלהבות רבה בחוגים
מסוימים, ובעיקר אצל נזירי מסדר האוראטוריון. אחד מהם, de
la Bietterie, טיפל במהדורת ספר הדקדוק, שהופיעה אחרי
מותו של המחבר, ואף הוסיף דברי הגנה.

כבר במאה הי"ז היו כמה חוקרים נועזים בשורות מסדר
האוראטוריון. ז'אן מורין (Jean Morin, 1591–1659), התעניין
במיוחד בנוסח התורה של השומרונים, ומתוך שנאה כלפי
היהדות שם את הדגש על כך, שנוסח זה אמין יותר ממסורת
היהודים: הוא הדגיש את הצורך להשוות את כל הנוסחאות
הקיימים. רישארד סימון (Richard Simon, 1638–1712),
שרצה להכחיש את אמונת הפרוטסטנטים, הניח את יסודות
ביקורת המקרא. הוא הרחיק לכת עד שהוחרם על-ידי הפנסייה.
במאה הי"ח ניסה הופיגאן (Houbigant, 1686–1783)
ללכת בעקבות קודמו, מורין, בלי לעורר את הבעיות המבניות
המסופנות שעורר סימון. הוא הסתפק בביקורת

הלשונית-דקדוקית של המסורת. מסקנותיו של מאסקלף הלהיבו אותו, משום שאפשרו לו לתקן את הנוסח העברי המקובל ולהוציא כמה טעויות דקדוקיות, שנכנסו בינתיים לספרי דקדוק, כאילו היו כללים ממש. אחרי שהתחרש, ייחד הופיגאן עשרים משנות חייו לשחזור "המקרא המקורי", שקינה להשיג ע"י השואה בין כל התרגומים ותורת השומרונים. בשנת 1753 הופיעו ארבעה פרכים in folio של תנ"ך עברי לא-מנוקד מלינה הערות ביקורתיות. הדפוס באותיות עבריות מאירות עיניים הריהו יצירה אמנותית בפני עצמה. באותו זמן אסף המלומד האנגלי קניקוט (Kennicott) באוקספורד פתבייד רבים, שהובאו מארצות רחוקות, ובכללן סין. אך מי שציפו למצוא בעבודתו הענקית הצדקה לנצרות, התאכזבו.

לפני שהתחיל הופיגאן ביצירתו הגדולה, חיבר ספר שרשים עברים (1732), ובו הוא משבח את מאסקלף. הוא משוכנע, שהאותיות א, ה, ו, ח, י, ע הן תנועות, ולא עיצורים, וטוען, שבכל סימני הלשונות התנועות והעיצורים נכתבים באותו גודל ונמצאים זה ליד זה באותה השורה. הוא אף משער, שבעלי המסורה מחקו כמה "תנועות", שלדעתם כבר לא היה צורך בהן, וכך הכניסו לדקדוק העברי כללים טפלים.

התיאוריות של מאסקלף והופיגאן עוד המשיכו לחיות אחרי בעליהן. בתחילת המאה הי"ט פרסם אודראן (Audran), שהיה אז פרופסור לעברית ולארמית בקולג' דה פראנס, בשביל תלמידיו דקדוק, שהושפע מספרו של מאסקלף. הוא מבחין חמישה בניינים בלבד, ובמקום לתת להם את שמותיהם המסורתיים, שמאסקלף בזמנו שמר עליהם, הוא קורא להם לפי

ההגייה החדשה: phal, nouphâl, ephâil, ephâl, ethaphâl.
 מארסל (J.J. Marcel), שמלא את מקומו של אודראן
 בשנת 1819 במשך שנה, לימד לפי אותה שיטה. Quatremère.
 ששימש בקולן זה פראנס משנת 1820 עד 1857, היה מזלזל
 לקודמו של רֶבֶאן. הוא שחזה. בנראות שיטה זו. אך עוד בשנת
 1847 הופיע בחוגים הקאתוליים ספר דקדוק (edition Migne)
 "משוער מן העיקר". לפי שיטה מאסקלף.

ה מ ת נ ג ד י ם

במשך המאה ה־17 באה ההתנגדות בעיקר מן החוגים
 הצרפתיים השמרניים. במסדו הפֶּדֶרִיקְסִים, שוצינו המפורסם
 ביותר במאה זו הוא דום קאלמט (Dom Calmet, 1672–1757),
 שפרסם ספרייה שלמה של פירושים על התורה,
 קיבלו את הוכחותיהם של אליהו בתור ושל קאפל בדבר הופעתו
 החדשה יחסית של העיקר, אבל לא רצו להסתכן.

דום גֶרֶן (Dom Guarin, 1678–1729), שהתקף את
 מאסקלף בתרופות, היה גם הוא פֶּדֶרִיקְסִי. גימקו חתנים בספר
 דקדוק עבה — שני כרכים בחוגים לאטינית, שהופיע בשנת
 1724: Grammatica Hebraica et Chaldaica ex optimis
 quae hactenus prodierunt nova facillique methoda
 concinnata. הוא העדיף להגן על מסורת היהודים מתוך חשש,
 שביקורת יתרה תרופף את האמונה בדבר זה הפתוב במקרא. גם
 מסדו הקאפוצינים (Capucins) גינה את מאמציהם של
 הוצינאן ושל קֶנִיקוֹט, שבסופו של דבר מספקים נשק
 למאטריאליזם ולפיתוח. אך, במחצית השנייה של המאה ה־17,

הייתה הנצרות צריכה להילחם בפילוסופים המשפילים.
בשנת 1751 נוסדה הקתדרה הראשונה להוראת המקרא
בסורבון. עד אז למדו התיאולוגים שם את כתבי הקודש רק
בתרגום לאטיני. הדופס מאורליאן, שיזם את הקמת הקתדרה
ומימן אותה, התנה כמה תנאים באשר לתכנית הלימודים, וקבע,
שהסטודנטים ילמדו לקרוא עברית "לפי השיטה המקובלת אצל
היהודים", ולא לפי "השיטה החדשה", כלומר שיטת מאסקלף.
היה לו לדופס מזכיר, René Adolphe, יהודי משומד —
פנראה, יליד העיר מֶץ — שכפר בכל אמונות היהודים, ורק
לדבר אחד ויחיד שמר אמונים — ועל־פך מעידים כתביו —
עתיקות הניקוד! ודאי הוא שהשפיע על הדופס להתנות את
התנאי על "השיטה המקובלת אצל היהודים". וכך אף
הפרופסור החדש, *Ladvocat*, שהיה ממעריציו של מאסקלף,
נאלץ להורות לפי שיטה זו, והשיטה החדשה לא נכנסה מעולם
לסורבון, בניגוד למה שקרה במוסד השכן, בקולג' דה פראנס.
רְנאן, שנתן את הטון לכל הלימודים השמיים שלאחריו
בצרפת, הביע רק בוז לניסיונות המהפכניים של המאה הקודמת,
שבסופו של דבר נשכחו כיום בצרפת לגמרי.
חולשתן של התשובות שהובאו באה במיוחד מחוסר
השנאה עם שפות שמיזת אחרות, אבל השאלות היו נכונות,
ואולי פדאי לעיין בהן מחדש.